

Małgorzata Kunicka, Uniwersytet Szczeciński

Tomistyczno-fenomenologiczna koncepcja personalizmu Karola Wojtyły wobec kryzysu wartości i współczesnych potrzeb edukacyjnych

*Karol Wojtyła's Thomistic-Phenomenological Concept of Personalism
Regarding the Crisis of Values and Contemporary Educational Needs.*

STRESZCZENIE:

DOMINUJĄCA WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE REDUKCYONISTYCZNA WIZJA CZŁOWIEKA SPROWADZA GO DO WYMIARU MATERIALNEGO I POMIJA NIEZBYWALNE PRAWO DZIECKA JAKO OSOBY DO WYCHOWANIA BĘDĄCEGO URZECZYWISTNIANIEM TKWIĄCEGO W NIM CZŁOWIECZEŃSTWA. DZIECKO JAKO UKŁAD ODNIESIENIA DLA SYSTEMU AKSJONORMATYWNEGO MUSI POSIADAĆ JASNO OKREŚLONY WZORZEC ZACHOWAŃ ORAZ FUNKCJONUJĄCY SYSTEM WZMACNIAJĄCY JEGO ZACHOWANIA POZYTYWNE ORAZ ZAPOBIEGAJĄCY ZACHOWANIOM NEGATYWNYM. POTRZEBA WIĘC DZIŚ – BARDZIEJ NIŻ DOTYCHCZAS – WNIKLIWEGO ROZPOZNAWANIA I ODBUDOWANIA TRADYCJI PEDAGOGIKI PERSONALISTYCZNEJ ORAZ POWROTU JEJ ZAŁOŻEŃ W PRAKTYCE WYCHOWAWCZEJ. ARTYKUŁ STANOWI PREZENTACJĘ TOMISTYCZNO-FENOMENOLOGICZNEJ KONCEPCJI PERSONALIZMU KAROLA WOJTYŁY JAKO PROPOZYCJĘ ZMIANY UPRAWIANEJ FILOZOFII WYCHOWANIA.

SŁOWA KLUCZOWE:

AKSJIOLOGIA, PERSONALIZM, WYCHOWANIE

ABSTRACT:

A REDUCTIONIST VISION OF MAN DOMINATING IN THE MODERN WORLD REDUCES HIM TO THE MATERIAL DIMENSION AND IGNORES THE INALIENABLE RIGHT OF CHILD AS A PERSON TO EDUCATION WHICH IS A REALISATION OF THE HUMANITY BEING INHERENT IN HIM / HER. A CHILD, AS A FRAME OF REFERENCE FOR THE AXIONORMATIVE SYSTEM, MUST HAVE A CLEARLY DEFINED BEHAVIOUR PATTERN AND A FUNCTIONING SYSTEM THAT STRENGTHENS HIS / HER POSITIVE BEHAVIOUR AND PREVENTS NEGATIVE BEHAVIOUR. THEREFORE, A THOROUGH DIAGNOSIS AND RESTORATION OF THE TRADITION OF PERSONALISTIC PEDAGOGY, AS WELL AS THE RETURN OF OF ITS ASSUMPTIONS IN EDUCATIONAL PRACTICE, IS NEEDED TODAY MORE THAN EVER. THIS PAPER IS A PRESENTATION OF KAROL WOJTYŁA'S THOMISTIC-PHENOMENOLOGICAL CONCEPT OF PERSONALISM AS A PROPOSAL FOR CHANGING THE PHILOSOPHY OF EDUCATION BEING PRACTISED.

KEYWORDS:

AXIOLOGY, PERSONALISM, EDUCATION

Kryzys edukacji można rozpatrywać w różnych aspektach i szukać wielu jego przyczyn. Jednym z aspektów jest kryzys wartości spowodowany m.in. uwikłaniem edukacji w ideologiczne zależności i wynikające z nich konsekwencje aksjologiczne. W poniższym tekście wskazuję na personalistyczną koncepcję człowieka jako na paradygmat umożliwiającą wyprowadzenie edukacji z pustki aksjonormatywnej.

Szkodliwy wpływ ideologii neoliberalnej na system edukacyjny wprowadza m.in. rozchwianie tożsamościowe nauczycieli, redukowanie wszystkich podmiotów edukacji do jednostronnego wymiaru *homo oeconomicus*, awansowanie troski o siebie i własnej korzyści do rangi zasady moralnej, traktowanie wolności jednostki w sposób skrajnie indywidualistyczny. Filozof, Charles Taylor opisuje degradujące cechy współczesnej kultury i dzisiejszego społeczeństwa, wskazując na:

- 1) indywidualizm,
- 2) prymat rozumu instrumentalnego,
- 3) „łagodny despotyzm” władzy¹.

Konsekwencją indywidualizmu jest pojawienie się społeczeństwa permissywnego, pokolenia narcystycznych egoistów, zamkniętych w kręgu własnej samotności, wszechobecny zanik wspólnotowego wymiaru życia, społecznych horyzontów działania, wspólnych celów i odpowiedzialności moralnej. Indywidualizm, zdaniem Taylora, poprzez zdegenerowanie horyzontów moralnych doprowadził do sytuacji, w której każdy posiada swoją własną moralność, w której obrzędy i normy społeczne ograniczono do ich roli czysto instrumentalnej, zdyskredytowano jakiegokolwiek hierarchie społeczne, a ludzie utracili „poczucie wyższego celu (...), szerszą wizję rzeczywistości, (...) skupili się na swoim własnym, indywidualnym życiu”².

Rozum instrumentalny to – według Taylora – „ten rodzaj racjonalności, którym posługujemy się, aby wyliczyć najbardziej ekonomiczny sposób wykorzystania środków prowadzących do danego celu”³, a więc maksymalne korzyści przy minimalnym wysiłku. Prymat rozumu instrumentalnego prowadzi do braku kryteriów moralnych, odpowiedzialności za słowo, nieobecność kategorii wspólnego dobra, wyrugowania celów, gdzie miarą słuszności i prawdy jest zamierzony efekt końcowy.

„Łagodny despotyzm” to taka forma władzy, która prezentuje się jako paternalistyczna, pryncypialna, „ojcowska”, ale – jak twierdzi Ch. Taylor – pozbawiona jest wszelkiej kontroli ze strony zatอมizowanych, wycofanych do swego jednostkowego życia obywateli. Zanika aktywność obywatelska, pojedynczy człowiek zostaje pozostawiony sam sobie, czuje się bezradny i zdemobilizowany. Brak doświadczenia wspólnego działania prowadzi do wycofania i poczucia beznadziejności, z czego wynika alienacja, brak kontroli nad własnym losem i utrata wolności⁴. Istnieje więc potrzeba odzyskania fenomenu

¹ Ch. Taylor, *Etyka autentyczności*, Kraków 2002, s. 10-16.

² Tamże, s. 10-11.

³ Tamże, s. 11.

⁴ Tamże, s. 88-93.

wspólnotowości w celu uchronienia człowieka przed pułapką egoizmu, egocentryzmu i dehumanizacji stosunków społecznych, determinowanych mechanizmami rynkowymi i ideologią rozumu instrumentalnego. Na takiej etycznej bazie można budować poczucie wspólnoty społecznej, a edukacji nadać holistyczny wymiar.

Na uwikłanie edukacji w ideologię liberalizmu i demokrację zwraca również uwagę Andrzej Murzyn, wskazując na szkodliwe tego następstwa w rozwoju osobowości następnych pokoleń i jakości procesów wychowawczych⁵. Zauważa on konieczność uwolnienia edukacji z indoktrynacji i politycznych nacisków, aby w konstytucyjnie zagwarantowanej wolności sumienia i wyznania wychowywać dziecko. Systematyczną analizę i wyraźną krytykę neoliberalnej rzeczywistości społecznej i edukacyjnej zawarły w swoim dziele Eugenia Potulicka i Joanna Rutkowiak, wskazując m.in. na teoretyczne i społeczno-ekonomiczne konteksty neoliberalizmu oraz na neoliberalne upolitycznienie edukacji⁶.

Wprowadzenie edukacji z kryzysu wartości należy – moim zdaniem – rozpocząć od zmiany paradygmatu, na którym wsparte są założenia programowe kształcenia i wychowania, a przede wszystkim od zmiany dotychczas uprawianej filozofii wychowania. Proponuję spojrzenie na edukację, szczególnie małego dziecka (ponieważ od niej zaczyna się instytucjonalny proces kształcenia i wychowania), w świetle filozofii (a także teologii) personalistycznej, przykładającej szczególną wagę do pojęcia osoby. Moja propozycja nie jest nowa, bowiem obserwuje się stały wzrost zainteresowania personalizmem, co widać po liczbie tekstów naukowych, które przyjmują kategorię osoby za pierwszoplanową w rozważaniach aksjologicznych. Pojęcie osoby stanowi kryterium oceny w wielu dziedzinach nauki, a w sporze pomiędzy liberalną i konserwatywną (czasami też socjalistyczną) ideologią zajmuje kluczowe miejsce przy wartościowaniu programów społecznych, w tym edukacyjnych.

Personalizm

Personalizm to „zespół koncepcji filozoficznych (wchodzących w zakres antropologii). Wspólnym punktem wyjścia wszelkich kierunków personalistycznych jest metafizyczne pojmowanie osoby jako autonomicznego bytu natury duchowej”⁷ lub inaczej: personalizm to „pogląd, że osoba ludzka i jej problemy są głównym przedmiotem filozofii człowieka”⁸. Człowiek, zgodnie z tą koncepcją, jest osobą, bytem transcendentnym, świadomym siebie i realizującym się w relacji. Na podstawie tych słownikowych definicji można co prawda stwierdzić, że „dla personalisty punktem wyjścia i kluczem interpretacyjnym jest fenomen osoby, który mu się objawia”⁹, ale nie można wyprowadzić założenia, że persona

⁵ A. Murzyn, *Współczesna filozofia edukacji. Kluczowe kwestie*, Kraków 2015, passim.

⁶ E. Potulicka, J. Rutkowiak, *Neoliberalne uwikłania edukacji*, Kraków 2010, passim.

⁷ L. Gawor, *Personalizm* [w:] Krajewski W., *Słownik pojęć filozoficznych*, Warszawa 1996, s. 149.

⁸ S. Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Warszawa 1997, s. 290.

⁹ K. Guzowski, *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, w: Rusecki M. (red.), *Personalizm polski*, Lublin 2008, s. 442.

Konsekwencją indywidualizmu jest pojawienie się społeczeństwa permissywnego, pokolenia narcystycznych egoistów, zamkniętych w kręgu własnej samotności, wszechobecny zanik wspólnotowego wymiaru życia, społecznych horyzontów działania, wspólnych celów i odpowiedzialności moralnej.

lizm jest koncepcją monolityczną i jednorodną. Personalizm jako kierunek filozoficzny wyodrębnia wiele różnych nurtów, których twórcy i przedstawiciele tworzą krąg myślicieli zajmujących się człowiekiem jako osobą ludzką. Barbara Kiereś pisze nawet, że „personalizm personalizmowi nierówny” oraz że „często uznaje się za personalizm «jakikolwiek pogląd, w którym akcentuje się (łącznie lub rozłącznie) transcendencję bytu ludzkiego nad światem przyrody, nad życiem społecznym i historią, gdzie mówi się o indywidualności, godności lub wartości człowieka, gdzie wskazuje się na jego wolność bądź rozumność (samoświadomość), czy wreszcie na cokolwiek, co wyróżnia człowieka w świecie i co ma świadczyć o jego wyjątkowości, niepowtarzalności, a nawet absolutności»». Podkreślmy zatem, że nazywanie personalizmem każdej antropologii, która mówi o człowieku w jakichś superlatywach, jest nadużyciem tego słowa, ponieważ większość tych deklarowanych personalizmów to co najwyżej jakieś postulowane humanizmy¹⁰.

Wspomnę więc tylko o niektórych wyodrębnionych nurtach personalizmu, skupiając się wyłącznie na koncepcji Karola Wojtyły. W ramach filozofii można wyróżnić personalizm: tomistyczny, egzystencjalno-fenomenologiczny, społeczny, aksjologiczny. Wyróżnia się także personalizm: metafizyczny, etyczny, społeczno-moralny, religijny, filozoficzny, teologiczny. Rozwój myśli filozoficznej doprowadził do wyodrębnienia personalizmu: fenomenologicznego, historycznego, egzystencjalistycznego, systemowego, neotomistycznego, filozoficzno-religijnego, spirytualistycznego, augustiańskiego. Te różne koncepcje personalizmu łączy wspólne podejście do autonomii, godności i zdolności wykraczania poza naturę i historię osoby. Podstawowa różnica między nurtami personalizmu tkwi w ich genezie.

Za twórcę nowożytnego personalizmu uznaje się Emmanuela Mouniera. Współczesny personalizm stanowił odpowiedź na problem antropologiczny wywołany przez indywidualizm liberalny i kolektywizm marksistowski¹¹. Jak pisze Krzysztof Guzowski: „Nurty obu totalitarnych ideologii naruszyły dotychczasowy aksjomat wartości bytu człowieka. Stąd myśliciele różnych opcji filozoficznych zaczęli przeciwdziałać

¹⁰ B. Kiereś, *O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Lublin 2009, s. 23.

¹¹ K. Guzowski, *Aktualność personalizmu*, [w:] Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, Lublin 2006, s. 338.

skutkom, ukazując jako podstawową wartość pojęcie i fenomen osoby ludzkiej, jej wolność oraz niezbywalne prawa”¹². Zarówno indywidualizm, jak i kolektywizm zagrażały godności osoby ludzkiej, stąd pojawiła się konieczność przyjęcia zasady (personalistycznej), że osoba nie jest środkiem do celu, lecz celem samym w sobie, że człowiek jest najwyższą wartością, posiada wolną wolę i tylko on – w sensie ontologicznym – jest prawdziwy.

Myśl personalistyczna kształtująca się na przestrzeni wieków czerpała inspiracje zarówno z myśli greckiej (sofiści, Arystoteles, Sokrates), jak i chrześcijańskiej (średnio-wieczne nauki św. Augustyna i św. Tomasza). Po raz pierwszy terminu „personalizm” (der Personalismus) użył Friedrich Daniel Schleiermacher, niemiecki teolog, filozof i filolog klasyczny, w swojej książce *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*¹³, napisanej w 1799 roku w formie osobistego wyznania wiary. F. Schleiermacher użył tego terminu, aby określić koncepcję Boga osobowego dla przeciwstawienia panteizmowi. Ontologiczne (teoria o bycie – dociekanie natury wszystkiego, cokolwiek istnieje) pojęcie osoby poddano z czasem krytycznej refleksji, wskazując na zasadność ujmowania jej w kategoriach fenomenologicznych (teoria poznania – nie znamy innych przedmiotów, jak tylko realne). Pojawiła się wówczas wyraźna różnica pomiędzy metafizycznym, teologicznym personalizmem a personalizmem, który określan jest jako personalizm historyczny. W tym pierwszym personalizmie mówi się o człowieku jako osobie, gdyż jest on w relacji do Boga, mając z Nim ową oryginalną łączność manifestującą się zwłaszcza w jego sumieniu. W personalizmie historycznym człowiek jest osobą, ponieważ ma on swoją wartość zaznaczającą się i zdobyta w historii; w perspektywie czasowej staje się on osobą i ten proces *stawania się osobą* jest nieskończony i ciągły. W zakresie podkreślania wartości i godności osoby ludzkiej personalizm bywa identyfikowany z tradycją chrześcijańską. Pod wpływem interpretacji myśli św. Tomasza z Akwinu ukształtował się personalizm katolicki, za twórców którego uważa się Jacquesa Maritaina (personalizm esencjonalny), Emmanuela Mouniera (personalizm społeczny). Przedstawicielami tego nurtu personalizmu w Polsce są m.in.: Mieczysław Gogacz, Mieczysław A. Krąpiec, Józef Tischner, Karol Wojtyła.

Koncepcja personalizmu Karola Wojtyły

Szczególnie bliska refleksji Karola Wojtyły była koncepcja filozoficzna przedstawiona przez J. Maritaina, który niejako na nowo odkrył idee personalistyczne św. Tomasza z Akwinu. W filozofii tomistycznej po raz pierwszy istnienie potraktowano jako realny element ontologiczny. Powstałe później odmiany tomizmu odmiennie rozumiały to, czym jest ten element i jaka jest jego rola. Wyróżnia się m.in. tomizm tradycyjny, lowański, transcendentalny, egzystencjalny, konsekwentny. Karol Wojtyła uprawiał w etyce tomizm transcendentalny, który powstał na gruncie tomizmu lowańskiego i,

¹² Tenże, *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, dz. cyt., s. 441.

¹³ Polskie tłumaczenie: F. Schleiermacher, *Mowy o religii do ludzi wykształconych spośród tych, którzy nią pogardzają*, Kraków 1995.

w którym przedmiotem filozofii jest świadomość, a postępowanie badawcze polega na ustaleniu treści świadomości i ujawnianiu zawartych tam warunków apriorycznych poznania. Wszystkie opisane odmiany tomizmu mają wspólne podłoże, którym jest filozofia tomistyczna oraz przyjęta w niej koncepcja bytu jako istniejącego. Natomiast różnią się głównie sposobem rozumienia istnienia w ogólnej strukturze bytu. Prowadzi to do pewnych różnic w założeniach metafizycznych oraz przejawia się w budowanych koncepcjach osoby. Z kolei założenia metafizyczne i antropologiczne, na których opiera się etyka, wyznaczają charakterystyczne dla różnych odmian tomizmu cechy systemów etycznych. Wojtyła zetknął się z filozofią w ujęciu tomistycznym w czasie studiów seminaryjnych. W kolejnych latach zapoznał się z dziełami fenomenologicznymi (głównie twórcy fenomenologii, Maxa Schelera), wykorzystując potem narzędzia fenomenologii we własnych koncepcjach filozoficznych (fenomenologia jest kierunkiem filozoficznym, polegającym na opisie i oglądzie tego, co bezpośrednio jest dane). Personalizm etyczny Karola Wojtyły łączy tomizm (obiektywność osoby) i fenomenologię (subiektywność osoby), stąd na gruncie polskim Wojtyła najpełniej rozwinął tomistyczno-fenomenologiczną koncepcję personalizmu. Katarzyna Wrońska wskazuje na jej trzy cechy:

1. osobocentryzm; każdy człowiek jest osobą, która przez nikogo nie może być traktowana jako narzędzie do realizacji własnych celów;
2. perfekcjonizm; koncepcja doskonałości moralnej jako podstawowego celu rozwoju człowieka;
3. normatywizm; oznacza w wychowaniu stałą obecność norm i powinności; źródłowymi wartościami bezwzględными jest dobro i prawda jako zasada bytu¹⁴.

Osobocentryzm przejawia i realizuje się w sformułowanej przez Wojtyłę normie personalistycznej zakładającej, że jedynym odniesieniem do osoby jest miłość. Każdy człowiek jest przede wszystkim osobą, ma swój cel i nie może być dla nikogo narzędziem do celu. Osoba ma wewnętrzną wartość, która określana jest jako godność. Osoba w tym rozumieniu to nie tylko podmiot, ale także sprawca czynu, podmiot podejmujący świadome działanie; „czyn stanowi szczególny moment ujawnienia osoby”¹⁵. Człowiek spełniający czyn jest realnym sprawcą dobra lub zła moralnego. W filozofii Wojtyły osobowy byt niesie za sobą akceptację powinności uznania godności osoby, która ma w sobie tendencję do czynienia dobra (i zła). Doświadczenie osoby ludzkiej jest doświadczeniem moralnym, które niesie za sobą przeżycie powinności afirmacji osoby ze względu na jej godność. Źródłem poznania rzeczywistości osoby jest czyn, a „szczególniejszym jeszcze źródłem jest – moralność w aspekcie dynamicznym, czyli egzystencjalnym”¹⁶. Cecha osobocentryzmu jest szczególnie istotna w relacji wychowawca/nauczyciel/rodzic – dziec-

¹⁴ K. Wrońska, *Karola Wojtyły personalistyczna filozofia wychowania*, w: Adamski F. (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, Kraków 1999, s. 187-193.

¹⁵ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1985, s. 15.

¹⁶ Tamże, s. 18.

ko/uczeń, kiedy to występuje niesymetryczność relacji i możliwość arbitralności decyzji. W aspekcie indywidualnym występuje afirmacja osoby, natomiast w aspekcie społecznym – afirmacja człowieczeństwa.

Drugą cechą tomistyczno-fenomenologicznej koncepcji personalizmu Karola Wojtyły jest perfekcyjizm, podstaw którego w etyce poszukiwał on już w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Pisał wówczas, że perfekcyjizm „kładzie nacisk na stawianie się człowieka lepszym przez każdy dobry czyn” w odróżnieniu od perfekcjonizmu, który „mówi ogólnie o doskonaleniu się moralnym człowieka”. O perfekcyjizmie w etyce można mówić, „jeżeli etyka uwydatnia to, że czyn dobry istotnie doskonali spełniającego ów czyn człowieka”¹⁷. Perfekcyjizm zwraca uwagę na potrzebę obecności w procesie wychowania ideałów i wzorów osobowych oraz niekwestionowanych autorytetów. Wzór osobowy jest nośnikiem wartości do naśladowania, zaś autorytet strzeże wartości i wymaga posłuszeństwa od tych, którzy podążają za wzorem osobowym. „Szacunek należny autorytetowi to postawa uformowana przede wszystkim przez działanie rozumu i woli człowieka, natomiast w relacji do wzoru osobowego przeważa zaangażowanie emocjonalno-uczuciowe”¹⁸. Wzory osobowe przyczyniają się do udoskonalania (się) człowieka przez wartościowe czyny, które naśladuje.

Perfekcyjizm nie utożsamia się z normatywizmem etyki, który stanowi kolejną cechę personalizmu Wojtyły. Normatywizm zakłada obecność norm i powinności w wychowaniu oraz określa, co jest „dobre lub złe, jaki czyn jest przedmiotowo dobry lub zły, abstrahując od tego, że czyn ów przyczynia się do udoskonalenia człowieka spełniającego go albo też do jakiejś dewaluacji jego człowieczeństwa”¹⁹. Normatywizm podkreśla, że wychowanie służy wprowadzeniu dziecka w świat wolności, odpowiedzialności i miłości, w którym to świecie człowiek osiąga dojrzałość osobową. Nowy cywilizacyjny model funkcjonowania społeczeństwa, jakim jest konsumpcjonizm, nakazuje człowiekowi oddawać kult maksymalizacji własnych korzyści, merkantylizacji i wyrachowaniu, hołdować zasadzie: „wszystko można sprzedać” i „wszystko można kupić”. Wobec tworzenia się „homo consumens” należałoby przyjąć zasadę normatywizmu oraz wrócić do tych idei i koncepcji wychowania, które: a) kształtują wolności, b) uczą odpowiedzialności, c) otwierają na miłość.

Wskaźnikami personalistycznej orientacji wychowania wyprowadzonej z koncepcji Wojtyły są więc: postrzeganie osoby, teleologia wychowania i relacje wobec otaczającej rzeczywistości. Człowiek jako osoba konstryuuje się poprzez swoje czyny i jako obdarzony godnością osobową pozostaje w pewności i przeświadczeniu, że tylko godziwość celu działania człowieka uzasadnia zastosowanie tego celu wobec drugiego. Celem wychowania jest zinterioryzowanie źródłowych wartości i otwarcie przed wychowankiem pól wolności i odpowiedzialności. W personalistycznym wychowaniu wolność ro-

¹⁷ K. Wojtyła, *W poszukiwaniu podstaw perfekcyjizmu w etyce*, „Roczniki Filozoficzne KUL” 1955-57 nr 5, z. 4, s. 303.

¹⁸ K. Wrońska, *Karola Wojtyły personalistyczna filozofia wychowania*, dz. cyt., s. 193.

¹⁹ K. Wojtyła, *W poszukiwaniu podstaw perfekcyjizmu w etyce*, dz. cyt., s. 303-304.

zumiana jest jako umiejętność opowiedzenia się za dobrem, jako samostanowienie, władanie sobą i odpowiedzialny wybór w działaniu. Każdy wybór angażuje uczucie (jako wzbudzenie poczucia odpowiedzialności), rozum (jako refleksja nad odpowiedzialnością) i wolę (jako zgoda na podjęcie odpowiedzialności). „Istotną racją wyboru oraz samej zdolności wybierania nie może być nic innego, jak swoiste odniesienie do prawdy, które wnika w intencjonalność chcenia i tworzy jakby jego zasadę wewnętrzną”²⁰. Dzięki odniesieniu do prawdy, wola w porządku intencjonalnym, czyli w porządku chcenia przedmiotów, zyskuje niezależność, czyli wolność²¹. Wolność nie jest celem samym w sobie; wolność – zdaniem Karola Wojtyły – jest dla miłości: „Osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość”²², zaś „miłość angażuje wolność i napełnia ją tym, do czego z natury łąnie wola – napełnia ją dobrem”²³. W związku z tym wolność, której celem jest miłość, jest kształtowana i realizowana przez podporządkowanie się prawdzie, a nie poprzez podporządkowanie sobie prawdy²⁴. Najwyższym stadium wolności człowieka jest darowanie samego siebie. Taka jest misja i zadanie wychowawcy wobec wychowanka w tomistyczno-fenomenologicznej koncepcji personalizmu Karola Wojtyły.

Zakończenie

Personalizm jako filozoficzna podstawa wychowania przyjmuje za cel wychowania pełny rozwój osoby, jej spełnienie w ludzkiej egzystencji. Wychowanie jest ustawicznym procesem doskonalenia się osobowego. Podstawą doskonałości osobowej człowieka jest – jak pisze Franciszek Adamski – jego stosunek do „prawdy o człowieku w jego wymiarze przyrodzonym i nadprzyrodzonym, indywidualnym i społecznym; sensie jego istnienia i odniesieniu do Transcendencji; prawdy o otaczającym go świecie widzialnym i niewidzialnym i jego miejscu w tym świecie”²⁵. W ujęciu tomistyczno-fenomenologicznym człowiek jest osobą, bytem transcendentnym, świadomym siebie i realizującym się w relacji wolności i miłości. Szczególnie istotne znaczenie dla wychowania ma uznanie godności osobowej dziecka, która jest immanentnie wpisana w jego człowieczeństwo. Godność wskazuje, że – jak pisze Tadeusz Biesaga – to osoba jest wartością wartości, a nie wartości w osobie stanowią o jej osobowej godności²⁶. „Wartość samej osoby należy wyraźnie odróżnić od różnych wartości, które tkwią w osobie. Są to

²⁰ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Seria: *Człowiek i moralność*, t. 4, T. Styczeń, J. W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek (red.), Lublin 1994, s. 181.

²¹ Tamże, s. 182-183.

²² K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*. Seria: *Człowiek i moralność*, t. 1, T. Styczeń, J. W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek (red.), Lublin 1982, s. 42.

²³ Tamże, s. 120.

²⁴ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, dz. cyt., s. 189.

²⁵ F. Adamski (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, Kraków 1999, s. 8.

²⁶ T. Biesaga, *Godność a wolność w antropologii Karola Wojtyły*, w: Hołub G., Duchliński P. (red.), *Ku rozumieniu godności człowieka*, Kraków 2008, s. 76.

wartości wrodzone lub nabyte (...). Wartość osoby związana jest z całym bytem osoby²⁷. Skoro ze swej natury człowiek jest bytem osobowym, to przysługuje mu właściwa osobie – podmiotowość. W koncepcji Wojtyły podmiotowość osoby jest rozważana w kontekście czynu ludzkiego stanowiącego formę uzewnętrznienia osoby, która jest podmiotem istnienia i działania, także działania moralnego. Osoba nie „jest”, lecz „staje się” poprzez czyny i realizowane w nich dobro lub zło moralne. Doświadczenie czynu stoi u podstaw całościowej wiedzy o człowieku. W sensie ontycznym człowiek z natury jest „kims” bez względu na czyny, jakich jest sprawcą, natomiast w sensie moralnym staje się „kims” poprzez spełnianie konkretnych czynów. W sensie ontycznym człowiek zaopatrzone jest w godność osobową i w takim rozumieniu człowieka jest zakorzenione jego rozumienie aksjologiczne, zaś w sensie etycznym człowiek dysponuje godnością osobowościową, zależną od jakości spełnianych czynów. Jedynym wartościowym odniesieniem do bytu osobowego jest miłość jako najpełniejsza relacja osobowa. Jest ona możliwa bez redukcji własnej wolności.

W takim ujęciu osoby staje się ona kluczem do syntetycznego rozumienia rzeczywistości, także pedagogicznej. Barbara Kiereś pisze, że „zaznacza się pilna potrzeba przypomnienia i krytycznego odbudowania tradycji pedagogiki personalistycznej oraz przywrócenia jej osiągnięć praktyce wychowawczej”²⁸, co potwierdza wywód w powyższym tekście. ■

BIBLIOGRAFIA:

- Adamski F. (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.
- Biesaga T., *Godność a wolność w antropologii Karola Wojtyły*, w: Hołub G., Duchliński P. (red.), *Ku rozumieniu godności człowieka*, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2008.
- Blackburn S., *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
- Gawor L., *Personalizm*, w: Krajewski W., *Słownik pojęć filozoficznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1996.
- Guzowski K., *Aktualność personalizmu*, w: Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.
- Guzowski K., *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, w: Rusecki M. (red.), *Personalizm polski*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
- Kiereś B., *O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania*, Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2009.
- Murzyn A., *Współczesna filozofia edukacji. Kluczowe kwestie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2015.

²⁷ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, dz. cyt., s. 110.

²⁸ B. Kiereś, *O personalizm w pedagogice*, dz. cyt., s. 12.

- Potulicka E., Rutkowiak J., *Neoliberalne uwikłania edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010.
- Schleiermacher F., *Mowy o religii do ludzi wykształconych spośród tych, którzy nią pogardzają*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
- Taylor Ch., *Etyka autentyczności*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002.
- Wojtyła K., W *poszukiwaniu podstaw perfekcjonizmu w etyce*, „Roczniki Filozoficzne KUL” 1955-57 nr 5, z. 4, s. 303-317.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*. Seria: *Człowiek i moralność*, t. 1, Styczeń T., Gałkowski J. W., Rodziński A., Szostek A. (red.), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1982.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1985.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Seria: *Człowiek i moralność*, t. 4, Styczeń T., Gałkowski J. W., Rodziński A., Szostek A. (red.), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994.
- Wrońska K., *Karola Wojtyły personalistyczna filozofia wychowania*, w: Adamski F. (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.

O AUTORCE:

dr Małgorzata Kunicka, adiunkt w Katedrze Wczesnej Edukacji Instytutu Pedagogiki, WH Uniwersytet Szczeciński; doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki; autorka monografii pt. „Teleologiczne orientacje nauczycieli”, Wydawnictwo Naukowe „Impuls”, Kraków 2005 oraz kilkunastu artykułów w czasopismach punktowanych i 17 rozdziałów w monografiach; zainteresowania naukowe oscylują wokół społeczno-edukacyjnych relacji w szkole rozpoznawanych w paradygmacie antropologii personalistycznej.

Kontakt: mkunicka@op.pl.